

Journal of Comparative Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 14, No. 27, winter 2023

**The Role of Women's Literature and Writing in Improving the
Social Status of Women in France and its Impact on Persian
Women's Writing ***

Matin Vesal¹

1. Introduction

Women's writing was formed at the beginning of the 20th century following the women's movement to assert their rights, but women have been writing for a long time. Women writers have always tried to project their ideas by using writing and emphasizing female themes, and their goal was to redefine identity, break stereotypes and change the pre-defined values of the patriarchal society. In this article, we are going to follow the social and literary activities of women in France by presenting a short history from ancient times to the present day, which leads to the improvement and promotion of women's position in society, then we will define women's literature, its characteristics and concepts. And finally, we will take a look at Persian women's literature, which changes a lot under the influence of French literature and currents such as feminism and the new novel, and we will show that Iranian women writers have also made great efforts to improve the social status of women. The purpose of this study is to provide a perspective of the historical course of women's literary and social activities, which can open the way for writers to conduct female-centered literary research in the field of comparative literature, and

---

*Date received: 18/07/2022 Date review: 06/11/2022 Date accepted: 14/11/2022

¹. Associated Professor of French Language and Literature, Department of French Language and Literature of Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran, E-mail: m.vesal@scu.ac.ir.

also lay the groundwork for studies in the form of social, psychological and feminist criticism.

2. Methodology

The research tool of library resources and research documents is based on content and data research method. In the first part of this article, we follow a path of women's activities in the social and literary fields in France by presenting a short history from ancient times to the present day, then in the second part, we look at the expansion of women's writing and the influence of women's literature on the intellectual and cultural currents of society. We will discuss, and in the third part, we will examine Persian women's literature and how it is influenced by French literature and the role of Iranian women writers in improving the social status of women.

3. Discussion

Literary works as the crystallization of individual and social thoughts have had a significant impact on the cultural and social upliftment of the society, in fact, a society can be known by examining the content and topics of its literature. Women have penned the distant past, but literary critics never thought that the writings of women writers could be a reflection of their inner and feminine characteristics. Real questions were raised about women's writing in the 20th century. Until then, only man thinks and does not consider woman as a human being who is the same and different from him at the same time. The written word and therefore literature has been monopolized by men, and the few women who have succeeded in raising their names in the history of world literature have not played a role in its fate and evolution. In fact, the term women's writing includes important concepts; this is because men's novels and writings are never mentioned, and this indicates a kind of intellectual superiority or even the real superiority of men's writings over women's; but women found writing a place for change, which provides the possibility of transforming social and cultural structures. Since women's movements are a social trend and

literature is also considered a socio-cultural production, therefore, the mutual influence of these issues on each other can be investigated. Few books have written about the role of women in literature. As a reflection of society, literature is more than anything the fruit of time, place, view and social thought. Women, in turn, have a great contribution to the formation of world fiction. But have women's literature and writing influenced the fate and promotion of women's social status? What factors have played a role in the flourishing of women's writing, and finally, is the issue of women's writing limited to raising a literary feature or is it beyond this field? Due to the dominance of patriarchal culture, the image of women in literature is unrealistic, and in other words, women are interpreted as "other" in most literary works. . "Understanding the relationship between language and gender within the scope of linguistic studies is quite difficult, that's why the involvement of related social, historical and cultural studies is necessary" (Barekat, 2016: 36). Therefore, the social institutions that are reproduced in the literature are not only the expression of the individual thoughts of the artist, but also tell about the conditions of their time and society and are written based on the collective and group consciousness of their period. For a woman, writing was forbidden to enter the world and she always had the desire to violate this prohibition. Since the founding of the French Academy by Cardinal de Richelieu, for a long time only men could become members, and in fact, the Academy was like a guardian temple of the language. A kind of rejection that kept women away from a center of power, namely language. Although the mother is the first person who transmits it to the child, this deprivation actually indicated the reduction of the role of women in society, which led to many struggles to achieve their true position; Therefore, language and, as a result, literature, is the place to express many of women's desires, and they consider it a manifestation of equality between the two sexes. On the other hand, this issue allows them to occupy themselves with the creation of new literary types, create their own literature, and step into the unknown lands of writing. In fact, this non-acceptance by

traditional literature prompts them to experience a new literature that is more free and easy. Finally, it can be said that if a writer's writing is considered feminine, it is because we are constantly faced with feminine themes. Expressing the inner experience and female senses is a new achievement of female writers for literature. But "the reflection of women's voices in the field of novels and literature is the only image of gender and social identification, and a review of the literature is indicative of this" (Tavakoli, 2012: 31). Women's writing style or feminine writing and the presence of women in the writing scene as a social phenomenon are not separate from each other because feminine writing is a song of difference and praise of femininity, and this is a kind of recognition for women who had to hide their identity under pseudonyms. It is also considered a social movement.

4. Conclusion

The intellectual conditions of the second half of the 20th century and its currents, such as abstract art, Einstein's theory of relativity, nihilism, the new novel, structuralism, the events of May 1968, made it possible for a critical-protest spirit to emerge, which, through access to language and speech, leads to liberation. Women contributed and opened new fields for women's writing in France. Under the influence of feminist trends, female novelists reached a new understanding of femininity and found more freedom to express their opinions and break tradition in the heart of modern fiction writing. In Iran, the number of translations of French works and the inspiration of feminist movements and the new novel provided an opportunity for contemporary women writers to rely more on the form and language of the novel and to experiment with new types of writing. Since 1339 and the birth of women's literature, the social position of women novelists as well as the number, topics and tone of women's novels have evolved significantly. Their widespread presence in the field of story writing was a reflection of the change in thinking and striving for freedom. The period after the Islamic Revolution can be considered as the period of establishing the position of women in the field of fiction writing, in which they sought to redefine their position

in society by testing new forms and themes. Therefore, women's literature and writing has played a significant role in the cultural process of the society, presenting a new image of women and promoting their status.

Keywords : social position of women, women's writing, French Literature, Persian Literature, women writer

References [In Persian]:

- Alavi, F. (2000). Looking at the influence of French literature in the emergence of the new novel in Iran, *Journal of Foreign language research*, 8, 90-103.
- Arianpour, Y. (1995). *From Nima to our times*. Tehran: Zovar Publication.
- Barakat, B. (2016). The femininity of writing. An introduction to the methodology of language and gender ratio, *Journal of Persian language and Iranian dialects*, 2(1), 23-39.
- Gholamhosseinzadeh, G., Taheri, G. & Hosseini, S. (2011). The course of women's literature in Iran from the beginning of the constitution to the end of the eighties, *Journal of Iranian Literature History*, 3(71), 199-212.
- Hosseinzadeh, A. (2013). *The ideal woman the seductive woman (a comparative study of the position of women in Persian literature)* : Ghatre Publication.
- Hagdar, A. (2012). *Beyond Postmodernity*. The second volume. First Edition. Tehran: Shafii Publication.
- Jahani, M. & Hatami, M. (2017). Investigation of the intellectual and discursive components of Ghazaleh Alizadeh's writing in the novel *Khane Idrisi-ha*, The third recognition conference of national language and literature celebrities. (<https://civilica.com/doc/894934/>).
- Mirabedini, H. (2007). *One hundred years of Iran's story writing*. Tehran: Cheshmeh Publication.
- Radfar, A. (1999). A brief look at the activities of women storytellers in the last two decades, *Journal of Fiction*, 51, 40-49.
- Rezaei, M. & Darabi, M. (2017). Examination of quotations in the narrative discourse of Jalal Al-Ahmed's stories based on the

- opinions of “Gerard Genet” and “Dominique Mengno”, *Journal of Kavosh Nameh* , 19(38), 31-64.
- Sajedi, T. (1384). *Encyclopaedia of Persian language and literature, under the supervision of Ismail Saadat*, Tehran: Academy of Persian language and literature.
- Taghipuri Hajebi, S. (2017). Examination of stylistic structure in the works of Mahshid Amir Shahi, The 5th literary research text conference with a new look at stylistics, rhetoric, literary criticism. (<https://civilica.com/doc/761580/>).
- Taheri, G. (2009). Women's language and writing: illusion or reality?, *Journal of Persian language and literature*, 13(42), 87-107.
- Tavakoli, N. (2003). Culture and gender identity with a look at Iranian literature, *Journal of Anthropology letter*, 2(3), 31-70.
- Fayaz, M. & Melaki, Z. (2015). Analysis and examination of feminist thought in the stories of Muniro Ravipour. International Conference on Oriental Studies, Persian History and Literature. (<https://civilica.com/doc/729081/>)
- Mahmoud Nia, A. Sajjadi, M. Salehi, A. & Raziani, B. (2019). Feminist and its evolution in literature after the Islamic revolution, *Journal of Persian Poetry and Prose Styology (Bahar Adab)*, 3(13), 91-108.
- Moghadami, M., Gholamhosseinzadeh, Gh. Dorri, N., Zofaghari, H. (2017). Criticism of women-oriented literary researches, *Journal of Literary Research*, 15(61), 133-152.
- Valizadeh, V. (2008). Gender in the works of Iranian female novelists, *Journal of Literary criticism*, 1(1), 191-224.

References [In French]:

- Abacur, A., & Inass A. (2010). *The status of women in Algerian society through "La reputation" by Rachid Boudjedra and "L'amour, la fantasia", "Vaste est la prison" by Assia Djebar*. Doctorate thesis, University of Khartoum.
- Ageorges D'escola, M. (1931). *Literature defined by women writers*. Geneva: De la Semaine de Genève.
- Chaib Cherif-Krechiem, A. (2012). Word of women: female writing, *Synergies*, Algeria, 17, 171-182.

- Crawford, C. (2009). *The Creation of French Feminism by Anglophone Feminists in the 80s and 90s*, Doctoral Thesis, University of Michigan.
- Cremonse, L. (1997). *Dialectic of Masculine and Feminine in the work of Hélène Cixous*. Paris: Didier edition.
- Didier, B. (1981). *Woman-writing*, Paris, PUF.
- Doumic, R. (1898). Woman at the time of the Renaissance, *Journal of Two Worlds*, 4(149), 921-932.
- Godineau, D. (2003). *Women in French Society 16-18th Century*. Paris: Armand Colin.
- Irigary, L. (1974) *Speculum of the other woman*. Paris, Edition of De Minuit.
- Jreohagnon, L. (2014), *At the school of the Elders*. Paris, Perrin publication.
- Levi-Strausse, C. (1958). *Structural anthropology*. Paris, Plon, "Pocket".
- Naudier, D. (2001). The writing-woman, an aesthetic innovation, emblematic, contemporary societies, *Persse de science*, 44(4), 57-73.
- Potvin, C. (1995). Feminine again and again, *Journal of Voices and Images*, 20(3), 702-709.
- Ripa, Y. (2019). *The true history of women, from antiquity to the present day*. Paris: New World.
- Salih, F. (2014). *The Conquered Word or Female Novel Writing, H. Cixous, M. Duras and N. Sarraute*, State Doctoral Thesis, Sultan Moulay Slimane University, Eni-Mellal.
- Smart, P. (1987). Between the house, the water and the cosmos, female writing, *Journal of Voice and Image*, 12(2), 333-338.
- Vesal, M. Fahandejsaadi, R. (2019). The Mythical Universe and the Problematic Subject in *The Poirier* of Taraqqi, *Research in French Language and Literature*, 13(23), 205-220.
- Vesal, M. (2022). The Desemantization of Words and Narrative Ambivalence in *L'Amant* by Marguerite Duras, *Research in French Language and Literature*, 15(28), 177-189.

نشریه ادبیات تطبیقی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال چهاردهم، شماره بیست و هفتم، پاییز و زمستان ۱۴۰۱

نقش ادبیات و نوشتار زنانه در بهبود جایگاه اجتماعی زنان در فرانسه و تأثیر آن بر نوشتار زنانه فارسی *

متین وصال^۱

چکیده

نوشتار زنانه در آغاز قرن بیستم در پی جنبش زنان برای احقاق حقوق خود شکل گرفت اما زنان از دیرباز قلم به دست می گرفتند. زنان نویسنده همواره کوشیده‌اند با بهره‌گیری از نوشتار و تأکید بر مضامین زنانه به طرح اندیشه‌های خود پردازند و هدف آن‌ها بازتعریف هویت، شکستن کلیشه‌ها و تغییر ارزش‌های از پیش تعریف شده جامعه مردسالار بود. در این مقاله بر آنیم با ارائه تاریخچه‌ای کوتاه از دوران باستان تا به امروز، فعالیت‌های اجتماعی و ادبی زنان در فرانسه را دنبال کنیم که به بهبود و ارتقای جایگاه زنان در جامعه منتهی می‌شود، سپس به تعریف ادبیات زنانه، ویژگی‌ها و مفاهیم آن خواهیم پرداخت و در آخر نگاهی به ادبیات زنانه فارسی خواهیم داشت که تحت تأثیر ادبیات فرانسه و جریان‌هایی همانند فمینیسم و رمان نو تغییرات بسیاری می‌کند و نشان خواهیم داد که نویسندگان زن ایرانی نیز برای بهبود جایگاه اجتماعی زنان تلاش بسیار کرده‌اند.

واژه‌های کلیدی: جایگاه اجتماعی زنان، نوشتار زنانه، ادبیات فرانسه، ادبیات فارسی، زنان

نویسنده

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۴/۲۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۱۵ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۲۳

Doi: 10.22103/jcl.2023.19677.3488

صص ۳۵۵ - ۳۸۵

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فرانسه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

ایمیل: m.vesal@scu.ac.ir

۱. مقدمه

۱-۱. شرح و بیان مسئله

آثار ادبی به‌عنوان تبلور اندیشه‌های فردی و اجتماعی در اعتلای فرهنگی و اجتماعی جامعه تأثیر بسزایی داشته‌اند، درحقیقت می‌توان یک جامعه را با بررسی محتوا و موضوعات ادبیات آن شناخت. زنان از دیرباز قلم‌به‌دست گرفته‌اند اما منتقدان ادبی هرگز گمان نمی‌کردند که نوشتار زنان نویسنده بتواند بازتابی از ویژگی‌های درونی و زنانه آن‌ها باشد. سؤالات واقعی در مورد نوشتار زنانه در قرن بیستم مطرح شد. تا قبل از آن فقط مرد می‌اندیشد و زن را به‌عنوان یک انسان که درعین حال همسان و متفاوت با اوست، در نظر نمی‌گیرد. بنابراین کلام مکتوب و ادبیات در انحصار مردان بوده است و شمار اندک زنانی که موفق به مطرح کردن نام خود در تاریخ ادبیات جهان شده‌اند، در سرنوشت و تحول آن نقشی نداشته‌اند.

درحقیقت اصطلاح نوشتار زنانه دربردارنده مفاهیم مهمی است؛ به این دلیل که هیچ‌گاه از رمان و نوشتار مردانه صحبت نمی‌شود و این امر نشان‌دهنده نوعی برتری فکری و یا حتی برتری واقعی نوشتار مردان بر زنان است؛ اما زنان، نوشتار را جایی برای تغییر یافتند که امکان دگرگونی ساختارهای اجتماعی و فرهنگی را فراهم می‌کند. از آنجایی که جنبش‌های زنانه یک جریان اجتماعی و ادبیات نیز یک تولید فرهنگی-اجتماعی به شمار می‌آید، بنابراین تأثیر دوجانبه این مسائل بر یکدیگر قابل‌بررسی است.

۱-۲. پیشینه پژوهش

درباره سیر تاریخی فعالیت‌های ادبی و اجتماعی زنان در ایران و تأثیر آن‌ها بر یکدیگر پژوهش‌هایی صورت گرفته است. زهرا افشار بدر در پژوهشی با عنوان «نگرش سنتی گرایانه جامعه به زنان از عصر مشروطه تا زمان معاصر از دیدگاه ادبا و نویسندگان» با استفاده از شواهد ادبی موجود به نگاه سنتی جامعه می‌پردازد. ابوالقاسم رادفر در مقاله‌ای با عنوان «نگاهی گذرا بر فعالیت‌های بانوان داستان‌نویس در دو دهه اخیر» فعالیت‌های ادبی نویسندگان زن را بررسی کرده است. تیره توکلی در «فرهنگ و هویت جنسی با نگاهی بر ادبیات ایران» به نشان دادن نگاه مردانه بر زنان و جایگاه آنان با ریشه‌های بسیار ژرف آن

در فرهنگ و ادبیات می پردازد. علی‌رضا محمود نیا در مقاله «فمینیست و سیر تحول آن در ادبیات پس از انقلاب اسلامی» را بررسی می‌کند و در عرصه ادبی، دوران بعد از انقلاب اسلامی را دوره تثبیت جایگاه زنان در حوزه داستان‌نویسی می‌داند. قدرت الله طاهری نیز در «زبان و نوشتار زنانه، توهم یا واقعیت؟» نوشتار و زبان زنانه را نفی می‌کند؛ اما درباره سیر تاریخی فعالیت‌های ادبی و اجتماعی زنان و ارتباط آن‌ها با یکدیگر در فرانسه و سپس تأثیر آن بر ادبیات فارسی و همچنین مفاهیم نوشتار زنانه از دیدگاه نقادان فرانسوی پژوهشی صورت نگرفته است.

۱-۳. ضرورت، اهمیت و مبانی پژوهش

در کتاب‌های اندکی در مورد نقش زنان در ادبیات، مطالبی نوشته شده است. ادبیات به‌عنوان بازتاب جامعه، بیش از هر چیز ثمره زمان، مکان، نگاه و تفکر اجتماعی است. زنان به نوبه خود سهم بزرگی در شکل‌گیری ادبیات داستانی جهان دارند. اما آیا ادبیات و نوشتار زنانه بر سرنوشت و ارتقای جایگاه اجتماعی زنان تأثیر گذاشته‌اند؟ چه عواملی در شکوفایی نوشتار زنانه نقش داشته‌اند؛ در نهایت آیا مسئله نوشتار زنانه محدود به مطرح کردن یک ویژگی ادبی است یا فراتر از این حوزه است؟ به دلیل سلطه فرهنگ مردسالارانه، تصویری که از زنان در ادبیات ترسیم شده، تصویری غیرواقعی است و به بیانی دیگر، زن در اغلب آثار ادبی به «دیگری» تعبیر شده است. «فهم نسبت میان زبان و جنسیت در محدوده بررسی‌های زبانی کاری بس دشوار است، به همین دلیل دخالت مطالعات اجتماعی، تاریخی و فرهنگی مرتبط الزامی است.» (برکت، ۱۳۹۶: ۳۶) بنابراین نهادهای اجتماعی که در ادبیات بازتولید می‌شوند، تنها بیانگر اندیشه فردی هنرمند نیستند بلکه از اوضاع و احوال زمانه و اجتماع خود می‌گویند و بر پایه آگاهی جمعی و گروهی دوره خود نگاشته می‌شوند. هدف از این پژوهش، ارائه چشم اندازی از سیر تاریخی فعالیت‌های ادبی و اجتماعی زنان است که می‌تواند راهگشای نویسندگان برای انجام پژوهش‌های ادبی زن محور در حوزه ادبیات تطبیقی باشد؛ همچنین زمینه‌ساز مطالعاتی در قالب نقدهای اجتماعی، روان‌شناختی و فمینیستی.

۱-۴. روش پژوهش

ابزار تحقیق منابع کتابخانه‌ای و اسناد پژوهشی مبتنی بر روش تحقیق محتوا و داده است. در بخش اول این مقاله با ارائه تاریخچه‌ای کوتاه از دوران باستان تا به امروز، مسیری از فعالیت‌های زنان در عرصه‌های اجتماعی و ادبی در فرانسه را دنبال می‌کنیم، سپس در بخش دوم، به گسترش نویسندگی زنان و تأثیر ادبیات زنانه بر جریان‌های فکری و فرهنگی جامعه خواهیم پرداخت و در بخش سوم، ادبیات زنانه فارسی و چگونگی تأثیرپذیری آن از ادبیات فرانسه و نقش نویسندگان زن ایرانی در بهبود جایگاه اجتماعی زنان را بررسی خواهیم کرد.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. نقش اجتماعی و ادبی زنان در فرانسه از قرون وسطی تا قرن بیستم:

تا زمانی که مرد نقش خود را در فرزندآوری درک نکرده بود، جوامع ماقبل تاریخ کاملاً مادر سالار بودند: زن بی‌بدیل و ارزشمند شمرده می‌شد چراکه برای فرزندآوری بخشی از قدرتش را از دست می‌داد و ضعیف می‌شد. در آغاز دوران باستان بود که مرد قدرت اجتماعی را تصاحب کرد و از همین دوران زن در برابر قانون حقیر شمرده شد. برای قانون‌گذار یونانی یا رومی ضعف روحی و جسمی زن محدودیت‌های قانونی او را مشروعیت می‌بخشید؛ بدین ترتیب در این شرایط، زن از عرصه سیاست رانده می‌شود و همه نویسندگان قرون وسطی با این اندیشه سنت پل (Saint Paul) موافق بودند که: «زنان باید در مجالس خاموش باشند.» (Ripa, 2019: 29)

قرون وسطی تحت نفوذ نظریات ارسطو بود که مرد را ارباب زن می‌دانست، اما از اواخر قرن پانزدهم، فلسفه نوافلاطونی مطرح شد. طبق آموزش‌های افلاطون «آرمان‌ها، همان انواع ازلی پدیده‌های قابل مشاهده، تنها واقعیت موجود هستند.» (Jerphagnon, 2014: 71) روح انسان که درگیر ماده است فقط ظواهر را می‌بیند اما چون خود را از زندان مادیات رها می‌کند، به سوی آرمان‌ها پرواز می‌کند؛ آن‌ها را غرق در زیبایی درخشانشان می‌بیند و در موجی از عشق به سوی آن‌ها اوج می‌گیرد؛ از این رو با ارائه نظریاتی که در عهد باستان هرگز وجود نداشتند، آموزه جدیدی به نام «دو وجهه عشق»

(همان) به وجود آمد: عشق حواس که ذاتاً مبتذل، گزافه و تنها به چیزهای پست وابسته است و عشق دیگری که از روح، نجابت و اصالت سرچشمه می‌گیرد و درحقیقت همان عشق خالص است. عشقی که از سوی خدا می‌آید و ما را به سوی او بازمی‌گرداند؛ اما منبع الهام عشق دوم از دید افلاطون «زن» است. بدین صورت می‌توان گفت که «اندیشه‌های افلاطون گویی زمینه را برای حکومت زنان هم آماده می‌کرد» (Doumic, 1898: 921)؛ بنابراین اندیشه‌هایی که شرایط زنان را برای مدتی تغییر می‌دهد، برای نخستین بار متولد می‌شوند که یکی از ثمرات آن داشتن حقوق فردیست درحالی‌که تا آن زمان در کل جامعه مدنی، مذهبی و خانوادگی این حقوق از زنان سلب شده بود.

اما پس از دوران رنسانس، می‌توان ادعا کرد که قرن هفدهم، قرن زنان است. در این زمان، برای اولین بار در تاریخ غرب، زنانی که دارای نقش‌های اجتماعی هستند مناسب عمومی را به دست می‌آورند. بدیهی است که زنان هنوز نمی‌توانستند وارد عرصه‌های حکومتی، اداری و مالی شوند، اما در فضاهای اجتماعی مانند سالن‌های ادبی، تئاتر، مهمانی‌ها و اماکن مذهبی حضور می‌یابند. «در زندگی اجتماعی و دربار نیز برابری حاکم بود، زیرا زن و مرد در فضایی یکسان یکدیگر را ملاقات می‌کردند و حوزه‌های فکری و مهارت‌های خود را با یکدیگر به اشتراک می‌گذاشتند.» (Naudier, 2001: 57)

یکی از پیشگامان نوشتار زنانه در قرن هفدهم، مادام دو لا فایت (Mme de La Fayette) است که رمان تاریخی او شاهزاده خانم کلو (La Princesse de Clèves) نام دارد. او در دوران سلطنت لویی چهاردهم زندگی می‌کرد و به شدت تحت تأثیر آداب و رسوم زندگی درباری و جریان فکری آن زمانه بود. همان‌طور که می‌دانیم زمان سلطنت لویی چهاردهم قرن شکوه (Grand Siècle) نامیده می‌شود؛ یعنی روزگار نظم، شایستگی و چارچوب و ادبیات به شدت توسط قدرت‌های سیاسی و مذهبی احاطه شده بود. این موضوع می‌بایست در رمان نظمی را که اصول اخلاقی-اجتماعی ایجاد کرده بود، بازنمایی کند. در این رمان، شاهزاده خانم کلو زنی متأهل است که با هیجان‌ات شوری عاشقانه دست‌وپنجه نرم می‌کند. او که با شاهزاده کلو ازدواج کرده است، عاشقانه دوک

دو نمود (Duc de Nemours) را دوست دارد. باوجوداین، شاهزاده خانم هرگز تسلیم او نمی‌شود. وی پس از مرگ شوهرش یک زن آزاد است، اما برای حفظ شأن خود و به‌ویژه برای جلوگیری از خاموش شدن عشق از دوک دو نمود دوری می‌کند، «زیرا می‌خواهد به‌جای ارضای امیال خود مخاطب یک‌شور عاشقانه باقی بماند.» (Chaiib Cherif, 2012: 173) درواقع، اگرچه او از اخلاقیات سرپیچی نمی‌کند اما تمایل به خاموش نشدن این اشتیاق با دوری جستن از دوک دو نمود را نیز پنهان نمی‌کند (همان)؛ در نتیجه رمان شاهزاده خانم کلو نقش اساسی در جامعه و جریان‌های فرهنگی قرن هفدهم داشت. اهمیتی که به موضوع عشق داده‌شده و شکلی که در این کتاب به خود می‌گیرد، نشان از رد چارچوب‌های اجتماعی و بایدونباید‌های اخلاقی دارد. به کمک مضمون عشق، این رمان سؤالات کم‌ویش صریحی را مطرح می‌کند که به‌عنوان چالشی علیه ارزش‌های جامعه معرفی می‌شوند: «آیا زن باید در مقابل همسرش اعتراف کند که شخص دیگری را دوست دارد؟ آیا او باید با مردی که دوستش دارد ازدواج کند؟» (همان: ۱۷۴) این چنین است که یک رمان سیر تحولات فکری یک جامعه را شکل می‌دهد.

همان‌طور که ذکر شد در این دوران جمعی از زنان ادیب پا به دنیای سالن‌های ادبی گذاشتند، اما مردان، سبک پرطمطراق آن‌ها را مسخره کردند و زنان از این مکان‌ها نیز رانده شدند. با این وجود، «زنانی هم چون گابریلا ساچون (Suchon Gabrielle)، رساله‌ای درباره اخلاق و سیاست منتشر می‌کنند که در آن خواهان برابری و دسترسی زنان به دانش و ادبیات می‌شوند» (Salih, 2014 : 56)؛ بدین صورت، تحولی در اندیشه و همچنین در واقعیت در حال شکل‌گیری بود.

در قرن هجدهم تعصبات زن‌ستیزانه هنوز پابرجا بود. درواقع «مردان عصر روشنگری زنان را بخشی از جامعه عادی بشری می‌دیدند اما همچنان بر حقارت جسمی و فکری زنان تأکید می‌کردند.» (Godineau, 2003 : 76) اما علی‌رغم این تفکرات، تقاضای زنان برای آموزش و تحصیل رو به فزونی بود. درنهایت، «زن کم‌ویش از تصویر شیطانی خود در جامعه دور^۲ و به فردی تبدیل شد که می‌توان به او عقلانگی و خرد آموخت.» (همان)

در میان فیلسوفان این عصر، برخی نابرابری جنسیتی را که کلیسا از آن دفاع می‌کرد با نابرابری طبیعی که طبیعت مسئول آن است، جایگزین کردند. «بنابراین تقدیر به‌نوعی بر این نابرابری تأثیر می‌گذاشت.» (همان: ۷۷) ژان ژک روسو (J. J. Rousseau)، علاوه بر این، نابرابری‌های میان انسان‌ها را به این دلیل که اساس آن‌ها چیزی جز فرهنگ نیست، محکوم کرد اما درعین حال به نظر او این نابرابری‌ها کاملاً «طبیعی» و بنابراین «بدیهی» بود (Salih, 2014: 70). در همین دوران مادام دپینی (Madame d'Epinau) برای رقابت با هلویز جدید روسو رمانی با عنوان *داستان بانو مونبریان* (L'histoire de Madame de Montbrillant) را نوشت که بر تجربه یک زن در تمام مراحل زندگی همانند بارداری، مادری، مراقبت از کودک و غیره تمرکز می‌کند و همچنین بر نقش استقلال مالی و جایگاهی که اجتماع به یک زن تحمیل می‌کند، تأکید می‌ورزد. این رمان در زمانه خود بسیار نوگرا بود و چالش‌های بسیاری در ذهن خوانندگان برمی‌انگیخت. در طول انقلاب فرانسه، زنان نقش بسیار زیادی در جنبش‌ها و تظاهرات داشتند اما «علیرغم سخن گفتن، حضور فعال در عرصه سیاسی و حضور نمادین در احزاب آن‌ها هنوز امتیاز کاندیدا شدن در عرصه‌های سیاسی را نداشتند» (همان)؛ درنهایت پس از انقلاب فرانسه زنان به حق طلاق و حق تحصیل دست می‌یابند.

اما قرن نوزدهم قرن تغییر اساسی در وضعیت زنان می‌باشد. واژه «فمینیسم» در دهه ۱۸۷۰ ظاهر شد که ابتدا در پزشکی برای مردانی با ویژگی‌های زنانه استفاده می‌شد. در سال ۱۸۸۲، هوبرتین اوکلرت (Auclert Hubertine) اولین بار آن را به معنای امروزی آن به کار برد: «فمینیسم: مبارزه‌ای برای بهبود وضعیت زنان» (همان: ۷۶). در سال ۱۸۴۸، زنان هنوز از حق رأی برخوردار نبودند. بسیاری از زنان قلم را به دست می‌گیرند اما از نام مستعار استفاده می‌کنند که در این میان می‌توان به آثار ژرژ ساند^۳ اشاره کرد. ژرژ ساند با شجاعت و نوآوری خود بر ادبیات آن زمان تأثیر گذاشت و زنانگی را به‌طور آشکار وارد نوشتار زنانه کرد و برای اولین بار با انتقاد از ازدواج و تأکید بر تفکر طلاق خوش‌یمن برای زنان، خود را به قضاوت خشن جامعه محافظه‌کار، یعنی جامعه امپراتوری دوم سپرد. بدون

زیر پا گذاشتن برخی محدودیت‌های اخلاقی (مسائل جنسی تقریباً در کار او وجود ندارد) و بدون پرداختن به تقاضای برابری مدنی، از نامزدی برای انتخابات پیشنهادی صدای زنان (Femmes La Voix des) در سال ۱۸۴۸ امتناع کرد. آثار او دیدگاه تازه‌ای از برابری بین دو جنسیت را مطرح و تحول بزرگی در نوشتار زنانه و ارتقا جایگاه اجتماعی زنان ایجاد کرد.

اما قرن بیستم قرن شکوفایی زنان در عرصه ادبیات است. از دهه ۱۹۵۰، دو جریان آوانگارد بر حوزه ادبی تسلط داشتند: اگزیستانسیالیسم ژان پل سارتر و سیمون دوبووار (Simone de Beauvoir) و رمان نو (Roman Le Nouveau) که توسط نویسندگانی مانند ناتالی ساروت (Nathalie Sarraute)، آلن روب گریه (Alain Robbe-Grillet) و مارگریت دوراس (Duras Marguerite) معرفی شده است. «جریان نخست به دنبال دفاع از ادبیات متعهدانه‌ای است که از نویسندگان بزرگی چون زولا در اواخر قرن نوزدهم به ارث رسیده است و جریان دوم نیز نویسندگانی را با رویکردی مرتبط با مکتب هنر برای هنر گرد هم می‌آورد.» (Abakur Alteib, 2010 : 23) این جریان‌های ادبی از نویسندگان زن استقبال می‌کنند. سیمون دوبووار، ناتالی ساروت، مارگریت دوراس و جولیا کریستوا (Julia Kristeva)، در تولیدات زیبایی‌شناختی و نظری این جریان‌ها شرکت کردند. این حضورهای زنانه، امکان نظم بخشیدن به دسته‌بندی جنسیتی و نوآوری زیبایی‌شناختی را در مستقل‌ترین فضای ممکن یعنی ادبیات فراهم می‌کند.

اما برای مطالعه نوشتار زنانه در فرانسه در دو دهه گذشته، توجه به یکی از مهم‌ترین رویدادهای تاریخی معاصر، بسیار مهم به نظر می‌رسد. در واقع انفجار جنبش‌های زنان با حوادث ماه می سال ۱۹۶۸ همراه بود. «شورش زنان خود را در دل یک آشوب بسیار گسترده که در فرانسه آغاز شد، نشان داد، سپس جوانان را از سراسر اروپا به خیابان‌ها کشاند تا علیه همه اشکال دیکتاتوری اعتراض کنند.» (Crawford Caroline, 2009 : 18) موج جدید جنبش‌های فمینیستی بخش اساسی این پدیده بود: گروه‌هایی از زنان شروع به گردهمایی کردند تا در مورد مشکلات خود و ظلم سیاسی و اجتماعی که قربانی

آن بودند، صحبت کنند و خواستار برابری در کار و حقوق سیاسی شدند. «این جنبش‌ها با انتشار «جنس دوم» که یک مقاله اگزستانسیالیستی و فمینیستی از سیمون دوبووار است، از سر گرفته می‌شود و دوباره اعتراضات به وضعیت و جایگاه اجتماعی زنان را آغاز می‌کند.» (Potvin, 1995 : 704) سیمون دوبووار به نویسندگان زن راه‌های آزادی و آفرینش را نشان می‌دهد. به نظر دوبووار زنان باید از ویژگی‌هایی که از دل قرن‌ها تا به امروز آن‌ها را به زن بودن محدود می‌کند، فراتر بروند. درنهایت عبارت معروف او را نقل می‌کنیم: «ما زن به دنیا نمی‌آییم، بلکه به زن تبدیل می‌شویم.» (Cremones, 1997 : 14)

درنهایت، باید گفت که «در سپیده‌دم قرن بیستم، وضعیت زنان تغییر کرد و آنچه از سال ۱۹۶۸ و افت‌وخیزهای آن به‌جا ماند، تولد یک نوشتار زنانه است.» (Vesal, 2022: 181) زنان نویسنده بالاخره شهادت صحبت درباره نوشته‌های خود را پیدا کردند. آن‌ها انتشارات «زنان» (Des Femmes) را در سال ۱۹۷۲ تأسیس کردند. در گذشته نویسندگان زن موظف بودند تنها یک مسیر مشخص را دنبال کنند که توسط مردان و بر اساس معیارهای آن‌ها مدون شده بود، اما از آن به بعد زنان نویسنده تلاش می‌کنند تا آنچه را زنانه است، تعریف و نظریه‌پردازی کنند و روی فرم نوشتار کار می‌کنند. پس از آن، طبق گفته لوس ایریگاره، مقاله‌ها و آثارشان نشان از «آواز تفاوت و ستایش زنانگی» دارند. (Irigaray, 1974 : 176)

۲-۲. مفاهیم نوشتار زنانه: نوشتار زنانه، توهم یا واقعیت؟

برای زنان، مبارزه دشواری است تا خود را از تصویر تحقیرآمیزی که به آن‌ها نسبت داده می‌شود، رها کنند. جست‌وجوی یک بیان مستقل به آن‌ها این احساس را می‌دهد که عنصری انقلابی در این جستجو وجود دارد. به گفته مارگریت آژورژ دسکولا (d'Escola Ageorges Marguerite)، «هر زنی که می‌نویسد و اثری منتشر می‌کند، به‌نوعی انقلاب می‌کند، خواه بداند یا نداند، خواه بخواهد یا نخواهد، تنها به این دلیل که از بیان افکار خود در روز روشن هراسی ندارد و خود را از گمنام بودن رها کرده است» (Ageorges D'escola, 1931 : 52)؛ اما مسئله ارتباط بین جنسیت‌ها و تأثیری که بر فرم خاص نگارش می‌گذارد سؤالاتی است که به نوشتار زنانه مربوط می‌شود. آیا بین

جنسیت نویسنده و نوشتار او ارتباطی وجود دارد؟ بدین منظور به بررسی مفهوم «تفاوت» (Difference) خواهیم پرداخت.

مسئله «تفاوت» یکی از نکات اساسی قابل تأمل زنان معاصر و یکی از بحث‌برانگیزترین آن‌هاست. نویسندگان زن از داشتن «چیزی متفاوت برای نوشتن، برای گفتن» (Smart, 1987: 334) آگاه هستند. هدف رمان‌نویسان زن این بود که در حوزه ادبیاتی که بین جنسیت‌ها تفاوتی قائل نمی‌شود، شناخته شوند؛ دحالی که از زندگی در جامعه‌ای آگاه بودند که زن را با استعدادی برابر، پایین‌تر از مرد در نظر می‌گیرد؛ اما آن‌ها بر تفاوت خود گواهی می‌دهند و رویای برابری و متفاوت بودن را به‌طور هم‌زمان دارند؛ بنابراین، این سؤال مطرح می‌شود: آیا مسئله تفاوت محدود به مطرح کردن یک ویژگی ادبی است یا فراتر از این حوزه است؟

موضوع تفاوت و رابطه بین جنسیت و نوشتار به‌طور خاص توسط «گاهنامه ادبی» در سال ۱۹۷۴ از طریق پرسشنامه‌ای خطاب به هجده نویسنده مشهور مطرح شد که به‌طور خلاصه می‌توان نظریات آن‌ها در مورد نویسندگی زنان را به سه گروه تقسیم کرد: دسته اول که در میان آن‌ها می‌توان به یونسکو (Ionesco)، ناتالی ساروت (Nathalie Sarraute)، مارگریت یورسنار (Marguerite Yourcenar) و ژولین گرک (Julien Gracq) اشاره کرد، به این واقعیت مشکوک بودند که جنسیت نویسنده را بتوان از روی نوشته او تشخیص داد. برخی دیگر مانند ژان گوگارد (Jean Gaugeard)، ایو ناوار (Yves Navarre) و لوکلزیو (Le Clézio) نیز اذعان می‌دارند که «مؤلفه‌های مردانه و زنانه ذهن یک نویسنده با نوشته‌های او ادغام می‌شوند؛ بنابراین نویسنده همیشه به‌نوعی دوجنسه است.» (Cremones, 1997: 20) ویوین فورستر (Viviane Forrester) به نوبه خود توضیح می‌دهد که: «نوشتن، رفتن به سمت نقطه‌ای در متن است که در آن دسته‌بندی‌ها فرومی‌ریزند، جایی که هیچ‌چیز تولید نمی‌شود، میل در آنجا می‌گردد و آزادانه منتشر می‌شود. نوشتن به معنای محکوم کردن جملاتی است که ما را صرفاً یک مرد یا یک زن معرفی می‌کند. نوشتن یعنی به خود جسارت دهیم تا مرد یا زن‌بودنمان را از خاطر ببریم.»

(همان: ۲۱) جولیا کریستوا نیز در مقاله‌ای با عنوان «مبارزات زنان» که در نشریه *تل کل* (Tel Quel) منتشر شده است دربارهٔ دوجنسیت بودن نویسنده صحبت می‌کند. به گفته کریستوا: «گاهی عنصر زنانه است که در ذهن برتری می‌یابد و گاهی عنصر مردانه؛ با این حال، آن‌ها در وجود ما چنان درهم‌تنیده شده‌اند که نمی‌توانیم بدون خطر از دست رفتن خود، آن‌ها را از هم جدا کنیم.» (همان: ۲۲) کتاب پس از نگاشته شدن، نویسنده، چه زن چه مرد را به کنار می‌زند. او توضیح می‌دهد که می‌توان در نوشتار یک موقعیت «فالیک» یا مردانه تعریف کرد که می‌تواند زنان و مردان را به یک اندازه تحت تأثیر قرار دهد. نویسنده در این حالت گفته‌ها را کنترل می‌کند و معنای گفتمان رایج را زیر سؤال نمی‌برد. برعکس، موقعیت زنانه آن است که این تسلط را از طریق «شکستن زبان و ویران کردن معانی» (همان) زیر سؤال می‌برد؛ بنابراین، به گفته کریستوا، این نوع نوشتن در قرن بیستم به‌ویژه توسط مردانی چون مالارمه، لوترامون، جویس، آرتو (Artaud)، انجام می‌شد، درحالی‌که زنان قبلاً از هرگونه تولید ادبی به شیوه آوانگارد دوری می‌کردند. در نتیجه مارگریت یورسنار نوشتاری مردانه و مارسل پروست نوشتار زنانه دارد؛ بنابراین او بین وضعیت بیولوژیکی و ویژگی‌های زنانه و مردانه نویسنده تمایز قائل می‌شود و معتقد است که «آثار بزرگ ادبی به دلیل دوجنسیتی بودن نویسنده، تلاقی کاملی از ویژگی‌های مردانه و زنانه هستند.» (Didier, 1981: 28)

نگرش دوم در مورد نوشتار زنانه نگرش فمینیست‌های رادیکال است که تفاوت را نیز رد می‌کنند، اما این دو نظر را نباید باهم اشتباه گرفت. فمینیست‌ها تفاوت را رد می‌کنند اما به در نظر گرفتن آن به‌عنوان تفاوت منفی اعتراض دارند. همان‌طور که می‌دانیم، این مورد سیمون دوبووار است که معتقد است: «ارزش دادن به تفاوت به‌منزلهٔ طرح تفاوت در طبیعت زن و مرد است و این مسئله به ضرر زنان است: تفاوت همیشه عنصری منفی و عامل تسلط مردان بر زنان است؛ بنابراین بهتر است تفاوت را توضیح ندهیم، بلکه آن را حذف کنیم.» (همان)

در نهایت، نگرش سوم عبارت است از شناخت تفاوت. بئاتریس دیدیه (Béatrice Didier) در کتاب *نوشتار-زن (L'écriture-femme)* از مفهوم تفاوت نزد لکان (Lacan) و دریدا (Derrida) صحبت می‌کند: ایده تفاوت در نظریه روانکاوی لکان مطرح می‌شود که بر اساس آن ناخودآگاه مانند یک زبان ساختاریافته است، مانند مفهوم زبان در مدل لویی فردینان سوسور که در آن تفاوت را از طریق تقابل دو گانه، به شکل تقابل با دیگری نشان می‌دهد. قبل از ظهور عقده اختگی، کودک در رابطه نزدیک با بدن مادر زندگی می‌کند، در نظمی (که لکان آن را نظم خیالی (L'ordre Imaginaire) می‌نامد) که در آن مفاهیم «تفاوت، فقدان و اختگی» هنوز وجود ندارد (مادر حتی به عنوان یک مادر فالیک تصور می‌شود). پس از کشف علامت جنسیت، کودک وارد نظم سمپاتیک می‌شود و از طریق زبان ارزش‌های جامعه مردسالاری را که در آن زندگی می‌کند درونی می‌کند. لکان، «نام پدر» (Nom du père) را هویت اجتماعی می‌نامد که با نام پدری به کودک داده می‌شود و باعث «تبعیت از قانون و زبان مورد توافق» (Didier, 1997: 53) می‌شود. کودک جایگاه خود را در سیستمی از نام‌ها می‌آموزد؛ بنابراین، درحالی که پسر دارای علامت مثبت جنسیت (فالوس) است، دختر از آن محروم است؛ بنابراین او «با منفی بودن» (همان) وارد نظم سمپاتیک می‌شود.

دریدا از اولین کسانی بود که در گفتمان روانکاوی، تبعیت جهان زنانه را از جهان مردانه، متهم کرد و این نقد توسط خود او و سایر فیلسوفان پسا ساختارگرا نسبت به کل فلسفه غرب مطرح شد. آن‌ها نشان دادند که مدل دیالکتیکی فلسفه غرب در واقع یک مدل دارای سلسله مراتب است که در آن همیشه یک اصل از پیش تعیین شده وجود دارد و «تفاوت» در این اصل به صورت «دیگری» شکل می‌گیرد. در ارتباط بین دو جنس، جنس مذکر همواره اصل مطلق شمرده شده و جنس مؤنث در ارتباط با آن به «منفی»، «فقدان» و «دیگری» تعریف شده است. دریدا کلمه «فالوگوسانتریک» را که در دهه ۱۹۷۰ رایج بود و برای فمینیست‌های فرانسوی معادل "Mal Chauvinistepig" آمریکایی بود، ابداع کرد تا پارادایم تفکر هنجاری غربی را بر اساس اصل دو گانه «فالوس» و «لوگوس»، یا همان زبانی

که خود فالوستریک است، نشان دهد. «نظریه ساختارشکنی دریدا برای کنار گذاشتن هرگونه تقابل دوتایی است و تضاد بین دو جنس نیز به نظر او یکی از اصول فرهنگی است.» (Cremones, 1997: 23)

تأثیر دریدا و لکان در آثار لوس ایریگاره (Luce Irigaray)، زبان‌شناس و فیلسوف فمینیست فرانسوی، به راحتی قابل تشخیص است. او در سه مقاله اصلی خود به نام‌های «اسپکولوم زن دیگر (Speculum de l'autre femme)»، «این جنسیت که یکی نیست (Ce sexe qui n'en est pas un)»، «اخلاق تفاوت جنسی (Etique de la différence)» و «sexuelle»، عمدتاً به نظریه‌های فرویدی حمله می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه روانکاوی، به دوراز توانایی نفوذ در راز جنسیت زنانه به‌عنوان یک علم مردانه و آندرومرکزی شکل می‌گیرد که زن را از منظر مرد می‌بیند.

او در «اسپکولوم» تاریخ اندیشه غرب را دنبال می‌کند و از زبان چند نظریه پرداز مانند هگل، دکارت و افلاطون نشان می‌دهد که چگونه در این فرهنگ زن به آینه‌ای ساده از مرد محدود شده و هویت اجتماعی و فرهنگی او در ارتباط با جنس دیگر (مرد) شکل می‌گیرد. از نظر ایریگاره لازم است که به‌طور خاص زنانگی مورد توجه قرار گیرد، اما مهم‌تر از همه با کنار گذاشتن مقوله‌هایی که توسط گفتمان نظری و متافیزیکی مردانه توضیح داده شده است. در واقع، زن «جنسیتی است که تک‌بعدی نیست، جهانی در حال پیشرفت است که در آن همیشه «دیگری» وجود دارد و از هرگونه تلاش برای تعریف و طبقه‌بندی گریزان است.» (Irigaray, 1997: 19)

در واقع، نویسندگان و منتقدان ایجاد مرز بین نوشته‌های زنانه و مردانه را دشوار می‌دانند اما زنان در نوشته‌های خود «وجود نوشته‌ای زنانه، متفاوت با نوشته‌ای که در سنت ادبی مورد پسند بوده است» را نشان می‌دهند؛ بنابراین می‌توان گفت که عمل نوشتن در نوشتار زنانه بسیار مهم‌تر از موضوعی است که نویسنده به آن پرداخته است. در واقع، اگر نوشتار نویسنده‌ای زنانه تلقی می‌شود، به این دلیل است که دائماً با زنانگی و درون‌مایه‌های آن سروکار داریم، زیرا به گفته لوس ایریگاره «زنان هرگز مشابه مردان صحبت نمی‌کنند.»

(همان) دستاورد جدید زنان نویسنده برای ادبیات، تجربه درونیات و بیان تمام حواس زنانه است. به نظر بئاتریس دیدیه، مدرنیته نوشتار زنانه در پذیرش احساساتی است که بر زنان چیره می‌شوند: رمان‌نویس از بدن خود می‌گوید، از احساساتی که متعلق به اوست صحبت می‌کند:

حضور شخص و سوژه، ناگزیر حضور بدن را در متن تحمیل می‌کند و این تنها نکته‌ای است که با توجه به آن، خاص بودن نوشتار زنانه مطلقاً غیرقابل انکار است. اگر نوشتار زنانه جدید و انقلابی جلوه می‌کند، مربوط به بخشی است که صحبت از بدن زن توسط خود زن است [...] ما شاهد یک واژگونی هستیم: دیگر نه توصیف [...]، بلکه صحبت کردن از بدن و احساس آن است که از درون توصیف می‌شود: مجموعه‌ای از احساسات که تا آن زمان نامشخص بودند به متن وارد می‌شوند و در تقابل با یکدیگر قرار می‌گیرند. (Didier, 1981: 35)

این زنان نویسنده می‌بایست درباره بدن خود خیال‌پردازی کنند، افسانه‌هایی غیر از آن‌هایی که در موردشان بر سر زبان‌هاست، بیافرینند و جایگاه خود را به‌عنوان یک انسان در تاریخ دوباره کشف کنند؛ پس وظیفه آن‌ها ساخت زبانی دیگر از طریق نوشتاری جدید است که در مورد هلن سیکسوس (Hélène Cixous)، لوس ایریگاره و مارگاریت دوراس صدق می‌کند. در نتیجه، در حوزه فرهنگی و ادبی که گفتار و نوشتار مردانه بر آن حاکم است، برخی زنان از طریق نوشتار زنانه صدایی دیگر خلق کرده‌اند: صدایی زنانه.

از منظر جامعه‌شناسی نیز می‌توان زن را به یک کلمه یا به یک نشانه تشبیه کرد. سیستم‌های خویشاوندی در همه‌جا توسط زنان در گروه‌ها ایجاد می‌شود. لوی استروس سیستم‌های خویشاوندی را با سیستم‌های زبانی مقایسه می‌کند. او در *انسان‌شناسی ساختاری* خود بیان می‌کند: «با در نظر گرفتن قواعد ازدواج و نظام‌های خویشاوندی به‌عنوان نوعی زبان -مجموعه‌ای از امور برای برقراری نوعی ارتباط بین افراد و گروه‌ها-، پیام توسط زنان جامعه ایجاد می‌شود که به طوایف، دودمان یا خانواده‌های دیگر وارد می‌شوند» (Levi-Strauss, 1958: 76)؛ بنابراین زن با منشأ نوشتار ارتباط دارد. با در نظر گرفتن زن و زنانگی به‌عنوان خاستگاه نوشتار، «بی‌شک در گذر از نوشتار است که زنانگی می‌تواند خود را ابراز کند.» (Cremones, 1997: 28)

۲-۳. ظهور نوشتار زنانه در ایران و تأثیرات ادبیات فرانسه

زن، «با داشتن چهره‌ای آرمانی در ادبیات کلاسیک فارسی، همواره به‌عنوان موجودی خیال‌انگیز و دست‌نیافتنی بازنمایی شده است» (حسین زاده، ۱۳۸۳: ۱۰) که بسیار متفاوت با زن واقعی متعلق به جامعه ایرانی است. ارائه تصویر نامناسب از زنان به‌ویژه در ادبیات کلاسیک فارسی متأثر از عوامل گوناگونی است. «سیطره جوامع مردسالار، ترجمه متون ملل گوناگون به‌ویژه حکایات و قصه‌های هندی و متون عبرانی و یونانی، اشاعه فلسفه و حکمت یونانی و اسرائیلیات از جمله این عوامل است.» (مقدمی، ۱۳۹۷: ۱۴۸)

با ظهور انقلاب مشروطه، مطالبه تساوی حقوق زن و مرد در حال شکل‌گیری بود اما جامعه سنتی هنوز از مشارکت زنان در عرصه‌های اجتماعی استقبال نمی‌کرد. در نتیجه، تعداد زیادی از زنان غوطه‌ور در بدبختی، بی‌سوادی، بیکاری و محدودیت‌های اجتماعی بودند. در آن زمان، تعداد اندکی از رمان‌نویسان زن، خواهان ساختن جایگاهی برای خود در جامعه بودند.

اندیشه‌های فمینیستی نخستین بار در دوران مشروطه وارد ایران شد. با وقوع کودتا و به قدرت رسیدن رضاشاه، موجی جدید از افکار فمینیستی وارد ایران شد. اندکی قبل از انقلاب مشروطه، در سال ۱۲۷۸، اولین انجمن تقلید فمینیستی بانام «انجمن آزادی زنان» تأسیس شد و روزنامه‌هایی مانند «صور اسرافیل، مساوات، ایران نو و ندای وطن» از حقوق زنان دفاع کردند. با این وجود، علی‌رغم همه تلاش‌ها، زنانی که در رمان‌های نویسندگان مرد به تصویر کشیده می‌شوند، «همچنان موجوداتی نادان، غیرمنطقی و احساساتی هستند که فقط می‌توانند کارهای روزمره را انجام دهند.» (توکلی، ۱۳۸۲: ۶۰) درحقیقت «زن جامعه ایران آن زمان در حصار زندان اختیار همسر محصور است» (رضایی، ۱۳۹۷: ۵۶)؛ اما در این دوره، برخی از نویسندگان همانند صادق هدایت سعی در بهبود چهره زنان ایرانی داشتند. هدایت در شاهکار ادبی خود با عنوان بوف کور، تصویر جدیدی از زن ارائه می‌دهد که «به‌جای تقسیم‌بندی پاک (مرد) و ناپاک (زن)، دوگانگی دیگری، اثری (زن) و پیرمرد خنزرنزری (مرد) را جایگزین می‌کند» (حق‌دار، ۱۳۹۱: ۷۰)؛ اما هنوز نویسندگانی بودند که در آثار خود، زنانی منفعل را تصویر می‌کنند و از معشوقه‌های زیبای

اشعار فارسی برای پردازش آن الهام می‌گیرند؛ بنابراین می‌توان گفت که علیرغم ارائه کم‌وبیش مدرن چهره زن، ادبیات فارسی هنوز راهی طولانی برای دستیابی به تصویری منصفانه و انسانی از زن در پیش داشت.

در ایران، مهم‌ترین مبنای یک حرکت مستمر و پیگیر در عرصه ادبیات زنان، توسعه آموزش بود. در اوایل دهه ۱۲۸۰، زنان هنوز حق تحصیل نداشتند. در زمان سلطنت قاجار، زنان قشری خاص حق خواندن را به دست آوردند؛ اما نوشتن همچنان برای آن‌ها ممنوع بود زیرا اعتقاد بر این بود که اگر زنان نوشتن را بیاموزند، «نامه‌های عاشقانه برای مردان می‌نویسند که باعث شرمساری خانواده می‌شود.» (محمودنیا، ۱۳۹۹: ۹۷) در این دوره تلاش‌هایی برای رهایی زنان پدیدار شد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت بودند از: «پیدایش مدارس دخترانه، انتشار روزنامه‌های مربوط به موضوعات زنان و تشکیل انجمن‌های زنان. با این حال، تعداد نویسندگان زن هنوز بسیار کمتر از مردان است و آن‌ها همچنان موضوعی برای نوشتن مردان بودند.» (همان: ۹۸)

در سال ۱۲۷۰ به دنبال پیامدهای سیاسی و فرهنگی مشروطه‌خواهان، دوره دیگری در ادبیات جدید ایران آغاز شد که تا دهه چهل سیر تحول آن ادامه داشت. رویارویی با اروپا اصلی‌ترین مسئله فرهنگی در دوران مشروطه است. با رونق گرفتن ترجمه آثار اروپایی، «اندک‌اندک نویسندگان برجسته ایرانی، خود به آفرینش آثار ادبی مشابه و نشر آن‌ها پرداختند.» (میرعابدینی، ۱۳۸۶: ۲۴) این نویسندگان در نوشتن آثار خود بیشتر از ترجمه رمان‌های فرانسوی الهام می‌گرفتند.

بعد از سال ۱۳۰۰، «افرادی که از نزدیک با فرهنگ و تمدن غرب آشنایی داشتند؛ همچنین کسانی که از روزنامه‌نگاری به ادبیات و رمان‌نویسی روی آورده بودند و زبانی بیگانه به‌ویژه فرانسه را در حد یک مترجم توانا می‌دانستند، موجب شدند که جامعه ادبی ایران تجدد ادبی را با مکتب‌ها و شیوه‌های ادبی آغاز کند.» (همان: ۷۷-۷۶) کم‌کم ترجمه نظریه‌های ادبی و اجتماعی و آثار منتقدان فرانسوی رایج شد. پس از سال ۱۳۲۰، ترجمه آثار روسی افزایش یافت، اما آثار فرانسوی به‌ویژه آثار نویسندگان قرن بیستم، تأثیر بسیار

بیشتری بر نویسندگان ایرانی داشت. (همان: ۲۹۹) جلال آل احمد برای نوشتن *مدیر مدرسه* از سبک لویی فردینان سلین پیروی کرد و مانند او بیان محاوره عامیانه را به نوشته خود راه داد. علی محمد افغانی در *شوهر آهو خانم* از سبک بالزاک و توصیفات تفصیلی او پیروی کرد. اسماعیل فصیح در سلسله داستان‌هایی که قهرمانان آن خانواده‌ای ایرانی است و موضوع تأثیر محیط و وراثت در آن نمایان است، شیوه کار امیل زولا را در سلسله رمان‌های *روگون ماکار* (Les Rougon-Macquart) در پیش گرفت. (همان: ۶۴۹) در نتیجه، بسیاری از متفکران و روشنفکران ایرانی با انواع جدید ادبی از طریق ادبیات فرانسه آشنا می‌شوند. آن‌ها با تغییر مفاهیم و اشکال داستان‌نویسی و گرایش به سمت انواع نوین نوشتار به بازنگری در ادبیات گذشته می‌پردازند و تلاش می‌کنند «درک جدیدی از مفهوم ادبیات و کارکرد اجتماعی آن ارائه نمایند».

در سال‌های ۱۳۴۰، با رشد داستان‌پردازی در ایران، نویسندگان برای رسیدن به ساختار و سبک جدیدی در داستان تلاش می‌کنند تا بینش نوینی از زندگی ارائه کنند. (علوی، ۱۳۷۹: ۹۲) آثار آن‌ها نشان‌دهنده نوعی تحرک درونی در داستان‌نویسی ایران برای گریز از شیوه‌های سنتی نگارش است. «در همین دوره جریان نوگرایی رو به رشد می‌رود. گاهنامه‌هایی چون «جنگ اصفهان، دفترهای روزن و اندیشه و هنر» امکان چاپ آثار نویسندگان جوان و نوگرا را فراهم می‌کنند.» (همان: ۹۳) در این میان، گرایش‌های جدیدی که بازتاب پدیده‌های اجتماعی بود، نمایان شد. در حوزه ادبیات از جمله این گرایش‌ها، می‌توان جریان رمان نو در نیمه دوم قرن بیستم را نام برد که «به نفی ساختارهای سنتی داستان‌نویسی پرداختند و سعی کردند مفهوم و پیام داستانی را از نوشته خود حذف کنند؛ در نتیجه، رابطه صورت با مفهوم را از میان بردارند.» (همان)

جنبش رمان نو فرانسه توسط ابوالحسن نجفی و در طی همکاری او با نشریه «جنگ اصفهان» معرفی شد. او به ترجمه آثار چند نویسنده معاصر فرانسوی پرداخت و ابتدا داستان *بد نیستیم شما چطورید*، اثر نویسنده چپ‌گرای فرانسوی، کلود روآ را ترجمه کرد. نویسندگانی همانند هوشنگ گلشیری با الهام‌گرفتن از این داستان با سبک جدید

داستان‌نویسی آشنا شدند. گلشیری با نوشتن *کریستین و کید* به موضوع تکنیک در رمان‌نویسی پرداخت. (ساجدی، ۱۳۸۴: ۲۷۱)

در سال ۱۳۴۸، ابوالحسن نجفی و مصطفی رحیمی، اثر معروف ژان پل سارتر، *ادبیات چیست؟* را ترجمه کردند که این کار در زمان خود تحول عمده‌ای در زمینه شناخت نقد ادبی، تاریخ ادبی و نظریه ادبی در کشور ما محسوب می‌شد. این کتاب سارتر و رساله رولان بارت، به نام *درجه صفر نوشتار* تا آن تاریخ به‌عنوان بهترین کتاب‌های جهان درباره ادبیات معرفی شده بود. اسماعیل سعادت، مترجم آثار آندره ژید، امیل زولا و کنتس دوسگور، نخستین بار *عصر بدگمانی*، اثر نظری ناتالی ساروت درباره رمان نو را ترجمه و معرفی کرد. *منوچهر بدیعی جاده فلاندر کلود سیمون*، به آذین ژان کریستف رومن رولان و مهدی سبحانی در *جستجوی زمان از دست‌رفته مارسل پروست* را به فارسی ترجمه کردند. رضا سید حسینی، مترجم آثار آندره ژید و آندره مالرو، نیز معرف *مارگریت دوراس*، با ترجمه *بهاها* اثر آندره ژید و احمد سمیعی، مترجم آثار دیدرو، ژرژساند و گوستاو فلوبر، با ترجمه *چیزها اثر ژرژ پرک* را در ایران معرفی کرد (همان: ۲۷۱-۲۷۵)؛ بنابراین از یک طرف جریانات جدید ادبی که نویسندگان زن همانند ناتالی ساروت و مارگاریت دوراس عضو آن بودند؛ همچنین اندیشه‌های فمینیستی از طریق ترجمه و ادبیات وارد ایران شدند و از طرف دیگر، اوضاع سیاسی که در آن‌همه احزاب سیاسی راست و چپ برای رسیدن به قدرت اجتماعی وارد چالشی سیاسی شدند، فرصت مساعدی را برای مطالبات زنان ایجاد کرده بود.

در سال ۱۳۰۱ «انجمن زنان میهن‌پرست» تلاش زیادی برای بهبود وضعیت زنان انجام داد و بر لزوم آموزش آن‌ها تأکید کرد. از سال ۱۳۰۲ تا ۱۳۲۰، تاریخ ادبی شاهد ظهور دو نویسنده زن بود. «ایراندخت تیمورتاش با کتاب *دختر تیره‌بخت و جوان بوالهوس* و زهرا خانلری با دو اثر *پروین و پرویز و ژاله و رهبر دوشیزگان*». (محمود نیا، سجادی، صالحی، رازیانی، ۱۳۹۹: ۱۰۰)؛ اما در دهه ۱۳۳۹ بود که سیمین دانشور اولین رمان خود، *سروشون* را منتشر کرد. برای اولین بار، یک زن «وضعیت متناقض خود را در جامعه‌ای در فرآیند

مدرنیزاسیون که در آن ارزش‌های سنتی متزلزل می‌شوند، بدون اینکه واقعاً با ارزش‌های دیگر جایگزین شوند» (ساجدی، ۱۳۸۴: ۲۷۳) به تصویر می‌کشد. دانشور با داشتن دیدگاهی زنانه در آثارش ضمن بیان مشکلات زنان همواره مسئله هویت زن ایرانی را به تصویر می‌کشد.

در اواخر دهه ۱۳۴۹، با ورود نویسندگان دیگری مانند گلی ترقی و شهرنوش پارسی پور، جنبشی آغاز شد. پارسی‌پور در کتابی با عنوان *زنان بدون مردان* از موضوع بکارت صحبت می‌کند که همین امر موجب ممنوع‌شدن انتشار این اثر در ایران می‌شود. گلی ترقی نیز با دادن بعدی اسطوره‌ای به شخصیت‌های زن داستان‌های کوتاهش همانند درخت گلابی و *بزرگ بانوی روح من* سعی در بهبود چهره زنان دارد (Vesal, 2019: 218)؛ اما این جنبش در سال‌های ۱۳۵۹-۱۳۶۹ با ورود تعداد زیادی نویسنده زن که از جمله آن‌ها می‌توان به «منیرو روانی‌پور، فرخنده آقایی و غزاله علیزاده» اشاره کرد، به ابعاد بسیار گسترده‌ای رسید. فرخنده آقایی در *از شیطان آموخت و سوزاند* از عصیان زنی به نام ولگا سخن می‌گوید که تن به نظم نادلخواه نمی‌دهد. روانی‌پور در مجموعه آثار خود با انتخاب شخصیت‌های زن به‌عنوان شخصیت‌های اصلی (کنیزو، کولی کنار آتش، زن فرودگاه فرانکفورت، نازلی) سعی در بیان اندیشه‌های فمینیستی و مشکلات زنان دارد. (فیاض، ۱۳۹۵) غزاله علیزاده در *رمان خانه ادیسی‌ها* مشکلات و چالش‌های زنان ایرانی را در قالب عناوینی مانند *مرد ستیزی*، تقابل با *مردسالاری* و بیان مشکلات اجتماع به تصویر کشیده است. (جهانی، ۱۳۹۷) در دهه‌های اخیر نیز می‌توان از *زویا پیرزاد*، *فریبا وفی*، *فریبا کلهر*، *سپیده شاملو*، *شیوا ارسطویی*، *ناتاشا امیری*، *مهسا محب علی* و *روح‌انگیز شریفیان* نام برد. (محمود نیا، ۱۳۹۹: ۱۰۲)

در نتیجه داستان نویسان زن ایرانی با الهام از ادبیات غرب، به‌خصوص ادبیات فرانسه و رویارویی با مسائلی همچون مفهوم تفاوت که از مقوله‌های اصلی نوشتار زنانه است به جایگاهی مناسب برای مطالبه حقوق برابر رسیدند و در دهه‌های ۱۳۷۰-۱۳۸۰ به بازتعریف جایگاه و نقش خود در خانواده و اجتماع پرداختند. ادبیات زنان معاصر فارسی که همانند

ادبیات زنانه فرانسه تجربیات درونی زنان است، تعصبات نسبت به باکرگی، تعدد زوجات و ازدواج‌های اجباری را زیر سؤال می‌برد و با اعتراض به تصویر دوگانه زن، گاه فرشته‌وار و گاه شیطانی، سعی در بهبود و ارتقای جایگاه زنان در جامعه دارد. زنان با شخصیت‌پردازی‌هایشان زن را از ابژه‌ای منفعل در جهان داستان به سوژه‌ای تأثیرگذار تبدیل می‌کنند و بدین صورت تصاویر از پیش تعریف‌شده درباره زن در فرهنگ جامعه را دگرگون می‌کنند.

۳. نتیجه‌گیری

برای یک زن، نوشتن، ورود به جهان ممنوعه بود و زن همواره شوق تخطی از این ممنوعیت را داشت. از زمان تأسیس آکادمی فرانسه توسط کاردینال دو ریشلیو، برای مدت طولانی تنها مردان می‌توانستند عضو آنجا شوند و در واقع به نوعی آکادمی همانند معبد نگهبان زبان بود؛ نوعی طردشدن که زن را از یک مرکز قدرت یعنی زبان دور نگه می‌داشت. با وجودی که مادر، اولین کسی است که آن را به کودک منتقل می‌کند اما این محرومیت در واقع نشان‌دهنده کاهش نقش زنان در جامعه هم بود که منجر به مبارزات بسیاری برای دستیابی به جایگاه واقعی‌شان شد؛ بنابراین زبان و در نتیجه ادبیات، محل بیان بسیاری از خواسته‌های زنان است و آن را مظهر برابری بین دو جنس می‌دانند. از طرف دیگر، این موضوع به آن‌ها اجازه می‌دهد تا خود را به آفرینش انواع ادبی جدید مشغول کنند، ادبیات خود را بسازد و به سرزمین‌های ناشناخته نوشتار پا بگذارند. در واقع، این عدم پذیرش از سوی ادبیات سنتی، آن‌ها را به تجربه کردن ادبیاتی نو وامی‌دارد که آزادانه‌تر و سهل‌تر است.

شرایط فکری نیمه دوم قرن بیستم و جریانات آن، همانند هنر انتزاعی، نظریه نسبیّت انیشتین، پوچ‌گرایی، رمان جدید، ساختارگرایی، اتفاقات ماه می ۱۹۶۸، امکان بروز روحیه‌ای انتقادی-اعتراضی را فراهم کرد که از طریق دسترسی به زبان و گفتار، به رهایی زنان کمک کرد و حوزه‌های جدیدی به روی نوشتار زنانه در فرانسه گشود. رمان‌نویسان زن تحت تأثیر جریانات فمینیستی به درک جدیدی از زنانگی رسیدند و در دل

داستان‌نویسی مدرن، آزادی بیشتری برای بیان عقاید و سنت‌شکنی یافتند. در ایران نیز تعدد ترجمه‌های آثار فرانسوی و الهام از جریان‌های فمینیستی و رمان نو، برای نویسندگان زن معاصر فرصتی فراهم کرد تا بیش‌ازپیش به فرم و زبان رمان تکیه کنند و دست به تجربه انواع جدیدی از نوشتار بزنند. از دهه ۱۳۳۹ و تولد ادبیات زنانه، موقعیت اجتماعی رمان‌نویسان زن و همچنین تعداد، موضوعات و لحن رمان‌های زنانه به‌طور قابل‌توجهی تکامل یافت. حضور گسترده آنان در عرصه داستان‌نویسی بازتاب تغییر تفکر و تلاش برای آزادی بود. دوره بعد از انقلاب اسلامی را می‌توان دوران تثبیت جایگاه زنان در حوزه داستان‌نویسی به‌شمار آورد که در آن با آزمون فرم‌ها و مضامین جدید به دنبال بازتعریف جایگاه خود در جامعه بودند. پس ادبیات و نوشتار زنانه نقش بسزایی در روند فرهنگی جامعه، ارائه تصویری جدید از زنان و ارتقای جایگاه آنان داشته است.

درنهایت می‌توان گفت که اگر نوشتار نویسنده‌ای، زنانه در نظر گرفته می‌شود، به این دلیل است که پیوسته با درون‌مایه‌های زنانه روبه‌رو می‌شویم. بیان تجربه درونیات و حواس زنانه، دستاورد جدید نویسندگان زن برای ادبیات است. سبک نوشتار زنان یا همان زنانه‌نویسی و حضور زنان در عرصه نویسندگی به‌عنوان یک پدیده اجتماعی از یکدیگر جدا نیستند؛ چراکه زنانه‌نویسی آواز تفاوت و ستایش زنانگی است و همین امر برای زنانی که مجبور به پنهان ساختن هویت خود زیر لوای اسامی مستعار بودند، نوعی جنبش اجتماعی نیز محسوب می‌شود.

یادداشت‌ها

۱. پولس تاروس یا سنت پل، یک شخصیت مسیحی است
۲. زن عامل گناه نخستین و رانده‌شدن انسان از بهشت.
۳. ژرژ ساندر نام مردانه و مستعار بانویی به نام اورور دوپین بود.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- آراین پور، یحیی. (۱۳۷۴) *از نیما تا روزگار ما*. تهران: انتشارات زوآر.
- برکت، بهزاد. (۱۳۹۶). «زنانگی نوشتار، دیباچه‌ای بر روش‌شناسی نسبت زبان و جنسیت». *مجله زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*. دوره اول، شماره ۱، صص ۲۳-۳۹.
- تقی پوری حاجبی، ساناز. (۱۳۹۷). «بررسی ساختار سبکی در آثار مهشید امیرشاهی». *پنجمین همایش متن‌پژوهی ادبی با نگاهی تازه به سبک‌شناسی، بلاغت، نقد ادبی*.
<https://civilica.com/doc/761580/>
- توکلی، نیره. (۱۳۸۲). «فرهنگ و هویت جنسی با نگاهی بر ادبیات ایران». *نامه انسان‌شناسی*. دوره اول، شماره ۳، صص ۳۱-۷۰.
- جهانی، محمدتقی؛ حاتمی، مهناز. (۱۳۹۷). «بررسی مؤلفه‌های فکری و گفتمانی نوشتار غزاله علیزاده در رمان *خانه ادرسی‌ها*». *سومین همایش بازشناسی مشاهیر و مفاخر ملی زبان و ادبیات*.
<https://civilica.com/doc/894934/>
- حسین‌زاده، آذین. (۱۳۸۳). *زن آرمانی زن فتانه (بررسی تطبیقی جایگاه زن در ادبیات فارسی)*. تهران: نشر قطره.
- حق‌دار، علی‌اصغر. (۱۳۹۱) *فراسوی پست‌مدرنیته*. جلد دوم. تهران: انتشارات شفیعی.
- رادفر، ابوالقاسم. (۱۳۷۸). «نگاهی گذرا بر فعالیت‌های بانوان داستان‌نویس در دو دهه اخیر».
ادبیات داستانی، شماره ۵۱، صص ۴۰-۴۹.
- رضایی، مهناز؛ دارابی، مینا. (۱۳۹۷). «بررسی نقل‌قول در گفتمان روایی داستان‌های جلال آل احمد با تکیه بر آرا «ژرار ژنت» و «دومینیک منگنو»». *فصلنامه علمی پژوهشی کاوش‌نامه*. دوره ۱۹، شماره ۳۸، صص ۳۱-۶۴.
- ساجدی، تهمورث. (۱۳۸۴). *دانشنامه زبان و ادب فارسی*. به سرپرستی اسماعیل سعادت. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- طاهری، قدرت‌الله. (۱۳۸۸). «زبان و نوشتار زنانه: توهم یا واقعیت؟». *زبان و ادب پارسی*. دوره ۱۳، شماره ۴۲، صص ۸۷-۱۰۷.

- علوی، فریده. (۱۳۷۹). «نگاهی به تأثیر ادبیات فرانسه در پیدایش رمان نو در ایران». **پژوهش زبان‌های خارجی**. شماره ۸، صص ۹۰-۱۰۳.
- غلامحسین‌زاده، غلام‌حسین؛ طاهری، قدرت‌الله؛ حسینی، سارا. (۱۳۹۱). «سیر ادبیات زنان در ایران از ابتدای مشروطه تا پایان دهه هشتاد». **مجله تاریخ ادبیات ایران**. دوره ۳، شماره ۷۱، صص ۱۹۹-۲۱۲.
- فیاض، مختار؛ ملاکی، زهره. (۱۳۹۵). «تحلیل و بررسی اندیشه فمینیستی در داستان‌های منیرو روانی پور». **کنفرانس بین‌المللی شرق‌شناسی، تاریخ و ادبیات پارسی**.
<https://civilica.com/doc/729081/>
- مقدمی، مریم؛ غلامحسین‌زاده، غلام‌حسین؛ دری، نجمه؛ ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۷). «نقد و بررسی پژوهش‌های ادبی زن محور». **فصلنامه پژوهش‌های ادبی**. دوره پانزدهم، شماره ۶۱، صص ۱۳۳-۱۵۲.
- میرعابدینی، حسن. (۱۳۸۶). **صدسال داستان‌نویسی ایران**. تهران: نشر چشمه.
- ولی‌زاده، وحید. (۱۳۸۷). «جنسیت در آثار رمان نویسان زن ایرانی». **نقد ادبی**. دوره اول. شماره ۱، صص ۱۹۱-۲۲۴.

ب. منابع لاتین

- Abakur, A. & Inass A. (2010). *Le statut de la femme dans la société algérienne à travers "La réputation" de Rachid Boudjedra et "L'amour, la fantasia", "Vaste est la prison" d'Assia Djebar*. Thèse de doctorat, Université de Khartoum.
- Ageorges d'escola, M. (1931). *La Littérature définie par les femmes écrivains*. Genève : De la Semaine de Genève.
- Chaib Cherif-Krechim, A. (2012). « Parole de femmes: l'écriture féminine », *Synergies*, Algérie, 17, 171-182.
- Crawford, Caroline. (2009). *La création du féminisme français par les féministes anglophones dans les années 80 et 90*, Thèse de doctorat, Université de Michigan.
- Cremones, L. (1997). *Dialectique du Masculine et du Féminin dans l'œuvre d'Hélène Cixous*. Paris : Didier érudition.
- Didier, B. (1981). *L'écriture-femme*, Paris : PUF.
- Domic, R. (1898). « La Femme au temps de la Renaissance », *Revue des Deux Mondes*, 4(149), 921-932.
- Godinau, D. (2003). *Les femmes dans la société française 16-18e siècle*, Paris : Armand Colin.

- Irigary, L. (1974) *Speculum de l'autre femme*, Paris : Edition de De Minuit.
- Jerphagnon, L. (2014), *A l'école des Anciens*, Paris : Perrin.
- Levi-Strausse, C. (1958). *Anthropologie structurale*. Paris : Plon, "Pocket".
- Naudier, D. (2001). « L'écriture-femme, une innovation esthétique, emblématique, sociétés contemporaines », *Presse de science*, 44(4), 57-73.
- Potvin, C. (1995). « Du féminin encore et encore », *Voix et Images*, 20(3), 702-709.
- Ripa, Y. (2019). *La véritable histoire des femmes, de l'antiquité à nos jours*. Paris : Nouveau Monde.
- Salih, Fatima Zahra. (2014). *La Parole conquise ou l'écriture romanesque au féminin, H. Cixous, M. Duras et N. Sarraute*, Thèse de doctorat d'Etat, Université Sultan Moulay Slimane, Eni-Mellal.
- Smart, P. (1987). « Entre la maison, l'eau et le cosmos l'écriture féminine », *Voix et Image*, 12(2), 333-338.
- Vesal, M. & Fahandejsaadi, R. (2019). « L'Univers Mythique et le Sujet Problématique dans Le Poirier de Taraqqi », *Recherches en Langue et Littérature Françaises*, 13(23), 205-220.
- Vesal, M. (2022). « La Désémantisation des Mots et l'Ambivalence Narrative dans *L'Amant* de Marguerite Duras », *Recherches en Langue et Littérature Françaises*, 15(28), 177-189.

